

TEREKE KAYITLARINA GÖRE 19. YÜZYIL BAŞLARINDA AİLE: RUSÇUK ÖRNEĞİ

Gülay BOLAT *

Öz

Terekeler, kişilerin öldükten sonra tespit edilen özel mülk statüsündeki mal varlıklarını gösteren kayıtlardır. Bu kayıtlar kaynak alınarak yapılan bu çalışmada Rusçuk toplumunda ailenin nicel ve nitel özelliklerinin ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi ile Rusçuk'ta sosyo-kültürel hayatın genel bir portresi çıkarılmıştır. 19. yüzyıl başlarında Rusçuk'ta sosyo-ekonomik yapı içerisinde aile kurumu incelendiği zaman hanede yaşayan kişi sayısının 4.16 olduğu görülmektedir. Kişilerin medeni durumlarına bakıldığında %71'lik bir kesimin evli olduğunun tespit edilmesi ailede evlilik kurumuna verilen önemin göstergesidir. Aile başına düşen çocuk sayısı 2.16'dır. Çocuk sayısını belirleyen etken ise kişilerin sosyo-ekonomik statüleridir. Rusçuk'ta yaygın olmamakla birlikte %8'lik bir kesimde çok eşlilik görülmektedir. Rusçuk aile yapısında da tek eşli bir yapının egemen olduğu anlaşılmıştır. Rusçuk'ta kişi başına düşen servet miktarı 191,631'dir. Bakıldığı zaman ailelerin ortalama servet miktarının altında çok fazla kişi tespit edilse de bu kişiler arasında birkaç kişinin servet miktarı ortalamanın çok üzerindedir.

Anahtar Kelimeler: Rusçuk, aile, eş sayısı, çocuk sayısı, çok eşlilik.

*Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, bolatgly@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4074-8166.

Family at the Beginning of the 19th Century According to the Inheritance Inventories: The Case of Ruse

Abstract

Inheritance inventories are records showing the wealth of private property of people when they die. A general portrait of socio-cultural life in Ruscuk was drew with a detailed evaluation of the family's quantitative and qualitative characteristics via the study which based on the inheritance inventories. It is seen that the number of people living in the household is 4, 16, when the family institution is examined based on the socio-economic structure of Ruscuk in the early 19th century. When looking at he marital status of individuals, it is determined that 71% of them are married and this is an indication of the importance given to the marriage institution in the family. The number of children per family is 2,16. The factor that determines the number of children is socio-economic status of the people. Even if polygamy is not common in Ruscuk, 8% of people have polygamy according to the study. It is understood that a monogamous structure is dominant in the Ruscuk family structure. The amount of income per capita in Ruscuk is 191,631. Initially although many people are detected who are below of the average wealth amount of families, the number of wealth among these people is much above average.

Keywords: Ruse, family, number of spouses, number of children, polygamy.

1. Giriş

Kadı sicilleri, kadıların devletle resmi yazışmalarını, mahalli idareler hakkında alınan kararları, hukukî düzeni sağlayan işlemleri, halkın dilek ve şikayetlerini, ait olduğu kazanın sosyal ve iktisadî hayatını sergileyen mahkeme kararlarını içeren defterlerdir (Akgündüz, 1988). Kadı sicilleri, zengin belge türlerini barındırmaktadır. Bu belgelerden bir tanesi de tereke kayıtlarıdır. Tereke, vefat eden kişinin geride bıraktığı mirası ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bu mirasın kaydedildiği defterler aynı zamanda kassam, metrûkat ve muhallefât defterleri gibi isimlerle de zikredilmektedir (Özcan, 2005). Bu isimlendirmeler defterlerin niteliklerin bakımından benzer yönlere sahip olmasından

kaynaklanıyor olsa da bu kayıtların tutulmasında farklı süreç, yöntem ve işlemler gerçekleştirildiğine dikkat çekilmesi gerekir (Bozkurt, 2013). Bahsedilen konu göz ardı edildiğinde kavramsal karışıklığın ortaya çıkması muhtemeldir.

Tereke kayıtlarında vefat eden kişilerin kimlik bilgileri, statüsü, mesleği, geride bıraktığı serveti, harçları, mirasçıları ve bu mirasçıların aldıkları pay gibi kişinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatı hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Kayıtların muhtevassından dolayı terekeler, Osmanlı tarihinin temel kaynakları arasında değerlendirilmektedir. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli iki husus vardır. İlki, tarihçiler tarafından sadece terekeler incelenerek tereke sahibinin tüm mal varlığının tespiti yapılamamaktadır. Çünkü Osmanlı ailesinde miras konusu ailevi bir sır olduğu için mirasın tamamı belgelere yansımamıştır (Ortaylı, 2009). Diğer bir husus ise tarihçiler tarafından terekelerin mahkemeye intikal edip etmediği tespit edilememektedir. Çünkü terekelerin neden kayıt altına alındıkları net bir şekilde belirtilmemiştir (Bozkurt, 2012). Ancak bu eksiklikler, tereke kayıtlarının Osmanlı'nın sosyal, ekonomik ve kültürel hayatı için mühim bir kaynak olduğunu değiştirmemektedir. Bu çalışmada terekelerden yola çıkarak Rusçuk toplumunda ailenin nicel ve nitel özellikleri hakkındaki veriler değerlendirilmiştir. İncelediğimiz terekeler, Rusçuk toplumunun tamamını temsil etmediği için bu çalışmada mevcut bulgulardan faydalanarak Rusçuk ailesi hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Günümüzde tereke kayıtları üzerine pek çok araştırma yapılmaktadır. Ancak bu konuda ilk çalışma Halil İncalcık'ın "15. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarih Kaynakları" adlı makalesidir (İncalcık, 1953). Sonrasında tereke çalışmaları üzerine temel eserler olarak nitelendirilen kaynaklar arasında Ömer Lütfi Barkan'ın *Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)* adlı makalesi (Barkan, 1966), Hüseyin Özdeğer'in *1463-1640 Yılları*

Bursa Şehri Tereke Defterleri adlı çalışması (Özdeğer, 1988), Said Öztürk'ün XVII. Yüzyıl Askerî Kassam Defterlerinin Sosyo-Ekonomik Tahlili adlı doktora tezi bulunmaktadır (Öztürk, 1993). Bu çalışmalar dışında terekeleri yeni bir bakış açısıyla değerlendiren Fatih Bozkurt'un *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)* (Bozkurt, 2010) ve Hülya Canbakal'ın *17. Yüzyılda Ayntap, Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset* (Canbakal, 2009) adlı çalışmaları oldukça önemlidir. Tereke kayıtları gözden geçirilerek yapılan mikro araştırmalar da bulunmaktadır. Bu araştırmalar arasında Ömer Demirel'in *1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı* (Demirel, 1990), Rifat Özdemir'in *Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)* (Özdemir, 1990), İbrahim Ethem Çakır'ın *16. Yüzyılda Ayıntap Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)* (Çakır, 2010), Ömer Düzbakar'ın *Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği* (Düzbakar, 2010), Fatih Bozkurt'un *Osmanlı Dönemi İstanbul Ailesi* (Bozkurt, 2015) ve Ümit Ekin'in *19. Yüzyılda Kocaeli Sancağı'nda Çok Eşlilik Olgusu* (Ekin, 2017) gibi ailenin sosyo-ekonomik yapısını ön plana çıkaran makaleler yazılmıştır. Bu çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Ruşuk toplumunda ailenin sosyo-ekonomik yapısını incelediğimiz bu çalışmamızda R53 numaralı Rusçuk kadı sicili içerisinde yer alan 63 adet tereke kaydı kullanılmıştır. Bu kayıtların bulunduğu kadı siciline Sofya'daki Bulgaristan Milli Kütüphanesi'nin yayınladığı dijital kaynaklardan ulaşılmıştır. Bu kütüphanede 1066-1295/1656-1879 tarih aralığını kapsayan toplam 42 adet Rusçuk kadı sicili yayınlanmıştır. Bunlardan 4 tanesi 17. yüzyıla, 11 tanesi 18. yüzyıla ve 27 tanesi 19. yüzyıla aittir.

İncelemiş olduğumuz R53 numaralı kadı sicilinin tarihi 1 Muharrem 1220-1 Nisan 1805 ve 20 Cemaziyevvel 1225-23 Haziran 1810 yılları arasında 5 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Kadı sicili içerisinde H. 1220 yılına ait 9 tereke, H. 1221 yılına ait 1 tereke,

H. 1222 yılına ait 21 tereke, H. 1223 yılına ait 5 tereke, H. 1224 yılına ait 26 tereke ve 1225 hicri yılına ait 1 tereke kaydı saptanmıştır. Bu tereke kayıtlarının kadı sicili içerisinde tarih sıralamasına göre kaydedilmediği, tarihlerine bakılmaksızın dağınık bir şekilde kaydedildiği tespit edilmiştir.

2. Rusçuk Toplumunun Genel Tanıtımı

2.1. Kişiler, Unvanlar, Meslekler

1805-1810 yılları arasında Rusçuk'ta 63 tereke kaydı incelendiğinde kişilerin 54'ü erkek 9'u kadındır. Erkekler için 43'ü Müslüman 2'si gayrimüslim 7'si İbn Abdullah iken kadınlara ait terekelerden tamamı Müslümandır.

Tablo 1: Tereke Sahiplerinin Cinsiyet ve Dini Aidiyet Dağılımı

	Erkek	% oranı	Kadın	% oranı	Toplam	% oranı
Müslüman	46	73	11	17	57	90
Gayrimüslim	2	3			2	3
Mühtedi	3	5	1	2	4	6
Toplam	51	81	13	21	63	

Tereke kayıtlarında babasının adı Abdullah olanlar "İbn Abdullah" şeklinde kaydedilmiştir. Bu konu hakkında pek çok araştırmacı Abdullah ismi üzerinde durmuştur. Heath W. Lowry, 1486-1583 yılları arasında Trabzon'da baba adı Abdullah olanların %99'unun ihtida ettiğini saptamıştır (Lowry, 1981). Feridun Emecen, 16. yüzyılda Manisa'da baba adı Abdullah olanların çoğunluğunun şehzade ve hanedana hizmet eden, onlarla birlikte şehre gelip yerleşen değişik menşeli kişiler olduğunu tespit etmiştir (Emecen, 1989). Ömer Lütfi Barkan, 1545-1659 yılları arasında Edirne'de baba adı Abdullah olanların büyük bir kısmının kendi istekleriyle İslamı kabul eden Hristiyanlar, azat edilmiş mühtedi

köleler ya da devşirme yoluyla İslamlaşmış kimseler olduğunu belirtmiştir (Barkan, 1966). Ancak bu bilgilerden herkesin mühtedi olduğunu düşünmek yanlıştır. Çoğunluk kısmın haricinde baba adı Abdullah olanların Müslüman olduğu ve ihtida etmediği bilinmektedir. Kamil Çolak'ın 16.yüzyılda İstanbul'da ihtidalar hakkında yaptığı araştırmasında, kendi ve baba adı Abdullah olanların yanı sıra, Müslüman olanların da bu adı kullandığını bunun bir kural olmadığı saptamıştır (Çolak, 2000). Çolak, 17. yüzyılda Rusçuk toplumu hakkında yazdığı makalesinde de aynı tezi savunarak, baba adı Abdullah olanların mühtedi olabileceği gibi Müslüman kişiler arasında da bu ismin sık sık kullanıldığına dikkat çekmiştir (Çolak, 2017). İncelediğimiz tereke kayıtlarında baba adı Abdullah olan kişilerin 3'ü reaya sınıfına 4'ü askeri sınıfa mensuptur. Bu kişilerden reaya sınıfına mensup olanlar Müslüman kategorisine dahil edilmiştir. Askeri sınıfa dahil olanlar ise mühtedi kategorisine dahil edilmiştir.

Tereke kayıtlarında vefat eden kişilerin isimleriyle beraber hayatta iken icra ettikleri meslekler ve kişiyi tanımlayıcı ifadeler kaydedilmiştir. 19. yüzyıl başlarında Rusçuk toplumu içerisinde sarıkçı, balıkçı, tüccar, sahaf, nalcacı, tornacı, arıcı, bölükbaşı, eskici, asker, sahaf, tüccar ve kapudan gibi meslek grupları bulunmaktadır. Bu meslekleri icra eden kişiler toplam tereke kayıtları içerisinde %20'lik bir orana sahiptir.

Kişiyi tanımlayıcı ifadeler, kazandığı unvanlarla beraber kişinin fiziksel eksikliklerinden dolayı verilen lakapları kapsamaktadır. Unvanlar ismin önünde ve sonunda olmak üzere iki şekilde kullanılmaktadır. İsmın önüne gelen unvanlar arasında hacı, seyyid, hafız bulunmakta iken ismin sonuna gelen unvanlar arasında ağa, efendi ve beşe vardır. İncelediğimiz kayıtlarda en çok kullanılan unvanlar %32'lik oranla *ağa*, %27'lik oranla *hacı* ve %15'lik oranla *efendi*'dir. Osmanlı Devleti'nde ordu, saray memuru ve mensupları için kullanılmasının yanı sıra halkın ileri gelenlerine, esnaf, kethüda ve yiğit başlarına "Ağa" denilmekteydi (Sertoğlu, 1986).

Terekelerde 13 kişi ağa unvanını kullanmakla beraber bu kişilerden 4 tanesi balıkçılık, tornacılık, seyislik ve kethüdalık gibi meslek ve unvanlara sahiptir. Diğer bir unvan “el-Hac” olarak kaydedilen hacı unvanıdır. Bu unvanla hac vazifesini yerine getirenler kastedilmektedir (Pakalın, 1993). Bu durumda 11 kişinin hacca gittiği anlaşılmaktadır. Son olarak “Efendi” unvanı ise üst düzey memurların bazılarına verilen bir unvandır. Fakat eğitim görmüş saygı duyulan ve itibar sahipleri için de kullanıldığı görülmektedir (Köprülü, 2009). Efendi unvanlı kişilerin görevlerinden dolayı toplumu eğitmek, yönetmek aydınlatmak gibi birtakım sorumlulukları vardır (Ergenç, 1995). Kayıtlarda bu unvanı kullanan 6 kişi vardır.

Erkek terekelerinde yukarıda sayılan unvanlar dışında kişinin fiziksel eksikliklerinden dolayı verilen lakaplar da bulunmaktadır. Cami-i Cedid mahallesinde ikamet eden Ali Beşe'nin bacağına sakatlık olduğu için total lakabı verildiği, Hacı Musa mahallesinde ikamet eden Süleyman Ağa'nın ise kolunda veya elinde sakatlık olduğu için çolak lakabı verildiği düşünülmektedir.

Erkek tereke sahipleri içerisinde 12 kişinin unvanı olmadığı saptanmıştır. Kadınların tereke kayıtlarında ise 10 kişinin unvansız kaydedilmesine karşın 3 kişi hatun unvanı ile kaydedilmiştir. Unvanların bir kısmı tereke sahibinin fiziki özelliklerini yansıtırken bir kısmı onların mesleklerini öne çıkararak kişinin toplum içerisindeki statüsünün belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu bilgiler göz önünde bulundurularak Rusçuk'ta 19. yüzyıl başlarında toplumda reaya sınıfına mensup kişilerin oranı %54, askeri sınıfa mensup kişilerin oranı %46 olarak tespit edilmiştir.

2.2. Şahıs İsimleri

Toplumda kullanılan şahıs isimleri ve isim verme geleneği o toplumun inanç ve düşünce yapısını gösterdiği için oldukça önemlidir. 19. yüzyıl başlarında Rusçuk'ta bulunan 50 erkek

isminde en çok kullanılan erkek isimleri %16'lık oranla Mehmed ve Ali isimleridir. Daha sonra %8'lik oranla İsmail ve Mustafa isimleri, %6'lık oranla Süleyman ismi, %4'lük oran ile Abdullah, Ebubekir, Memiş isimleri ve %2'lik oranla Besim, Esad, Hüseyin, Abdalbaki, Salih, Hüseyin, Emir, Arif ve Hasan isimleri gelmektedir. 13 kadın ismi arasında ise en çok kullanılan kadın isimleri %23'lük bir oranla Hadice ve Fatma'dır. Bu isimleri %8'lik oranla Rukiye, Zeynep, Emine, Vahide, Aişe ve Afife takip etmektedir.

Kişilerin anne ve baba isimlerine bakıldığı zaman baba isimlerinde en çok kullanılan isimler %16'lık oranla Mehmed, Mustafa ve %14'lük oranla Ahmed'tir. Bu isimlerden sonra sırayla Ali, Ömer, Hüseyin, İbrahim, Osman, Abdul, Halil, Mahmud, Hakan ve İsmail isimleri kaydedilmiştir. Anne isimleri kayıtlarda az geçse de en çok tercih edilen isimler %38'lik oranla Aişe ve %25'lik oranla Fatma'dır. Diğer isimler ise Rukiye, Afife ve Havva'dır. Terekelerde geçen kız kardeş isimleri arasında sırasıyla Havva, Hadice, Akile, Fatma ve Ümmügülsüm isimleri kullanılırken erkek kardeş isimleri arasında Mehmed ve Ali isimleri tercih edilmektedir. Tereke sahiplerinin eşleri incelendiğinde erkek isimleri sırasıyla %29'lük oranla İbrahim, Mehmed, Ali, Halil ve Ahmed'tir. Kadın isimlerinde ise en çok kullanılan isim %22'lik oranla Fatma'dır. Daha sonra sırasıyla Hadice, Aişe, Zeynep, Rabia, Ümmügülsüm, Rukiye, Raziye, Havva, Halime, Esmâ, Emine ve Afife isimleri tespit edilmiştir.

Kişilerin erkek çocuklarına verdikleri isimler incelendiğinde %18'lik oranla Mehmed ismi en çok tercih edilen isimdir. Sonra sırasıyla Hüseyin, Ali, Mustafa, Süleyman, İsmail, Ali, Süleyman, Salih, Osman, Emin, Ebubekir, Mahmud, Halil, Ömer ve İbrahim isimleri gelmektedir. Kız çocuklarına verdikleri isimler arasında en çok kullanılan isim ise %20'lik oranla Fatma'dır. Kız çocuklarına verilen diğer isimler arasında Hadice, Aişe, Havva, Rukiye, Zeynep, Ümmügülsüm, Ümmügülistan, Arifiye, Emine, Hümeýra, Sülbiye, Safiye, Şerife, Cemile, Yasemin, Esmâ ve Vahide isimleri yer

almaktadır.

Osmanlı idaresindeki diğer bölgelerde de Rusçuk'taki şahıs isimlerine benzer isimler kullanıldığı dikkat çekmektedir. Örneğin, 19. yüzyılda Şumnu'da en çok kullanılan erkek isimleri Mehmed, Ahmed, Mustafa ve İsmail'dir (Köksal, 234). 19. yüzyılın ikinci yarısında Payas'ta en çok kullanılan erkek isimleri sırasıyla Mehmed, Ali, Mustafa ve Ahmed'tir (Akyel, 2016). 19. yüzyılda Gebze'de erkek isimleri arasında en çok kullanılan isimler sırasıyla Mehmed, Mustafa ve Ahmed iken kadın isimlerinde en çok kullanılan isimler Aişe ve Fatma'dır (Güneş, 2018).

19. yüzyıl başlarında Rusçuk'ta şahıs isimlerini İslam dini şekillendirmiştir. Şahıslara verilen isimlerde en çok tercih edilenler genellikle Mehmed, İsmail, Mustafa ve Ahmed gibi Hz. Peygamber'e ait isimler, Hadice, Fatma ve Aişe gibi Hz. Peygamber'in ailesine ait isimler, Ali gibi dört halifeye ait isimlerin olduğu tespit edilmiştir. Rusçuk'ta aileler çocuklarına isim verirlerken aile büyüklerinin isimlerinin verildiği saptanmıştır. Bu duruma birkaç örnek verilebilir. Kapaniçe'de ikamet eden Kara Ahmed'in babasının adı Hüseyin'i kendi oğluna isim olarak koymuştur. Cami-i Cedid mahallesinde oturan Mehmiş Ağa babasının adı olan Mustafa'yı 3 oğlundan birine vermiştir. Faik mahallesinde ikamet eden Hacı Ahmed'in babasının ismi Ahmed'dir. Hacı Ahmed'in kız kardeşi oğluna babasının ismini koymuştur (Rusçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225).

Osmanlı idaresinde Rusçuk'ta şahıs isimleri incelendiği zaman, bu isimlerin günümüzde hala yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda şahıslara isim verilirken dikkat edilen hususların günümüzden çok farklı olmadığı İslam dininde saygı duyulan kişiler ve aile büyüklerinin isimlerinin tercih edildiği dikkat çekmektedir.

2.3. İkamet ve Vefat Yerleri

Tereke kayıtlarında kişinin ikamet ve vefat yerleri kayıt altına alınmıştır. Burada geçen yer isimleri tereke sahibinin toplumsal rolünü şekillendirdiği için bu konu üzerinde durmakta fayda vardır. Kayıtlarda incelediğimiz 63 kişinin ikamet ettikleri yerlerin büyük bir kısmını Rusçuk'taki mahalleler oluşturmaktadır. *“Osmanlı şehrinde mahalle, birbirini tanıyan bir ölçüde bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir.”* (Ergenç, 2013) İncelediğimiz tereke kayıtlarında geçen mahalle isimlerinin yüzdelik oranları şu şekildedir; ilk sırada %16'lık oranla Kara Mustafa ve Faik mahallesi vardır. Daha sonra %14'lük oranla Cami-i Cedid, %6'lık oranla Arık Ramazan, %4'lük oranla Çanak ve Mahmud Voyvoda, %2'lik oranla Cami-i Atik, Mesih Voyvoda, Kuyucu, Koçan, Kozanlık mahalleleri gelmektedir. Rusçuk çevresindeki yerlerde yaşayan kişilerin oranı %18 iken Anadolu'da ikamet eden kişilerin oranı %8'dir.

Tüm kişilerin vefat ettikleri yerler belirtilmemekle beraber bazı kişilerin vefat yerleri tespit edilmiştir. Bu yerler arasında Rusçuk ve Şumnu gibi şehirler, Faik mahallesi, Kara Koca mahallesi ve İbrahim mahallesi gibi mahalleler, Hacı İbrahim Osman Hanı ve Hacı İbrahim Ağa Hanı gibi hanlar, Hacı Ali Çiftliği, Mustafa Paşa Hanesi vardır.

Rusçuk'ta bazı kişilerin misafir olarak bulunduğu sırada vefat ettiği tespit edilmiştir. Bu kişilerden Bosna'da ikamet eden tüccar Molla Mehmed'in Hacı İbrahim hanında misafir olduğu bilinmektedir. Başka bir örnek ise Yergögünde ikamet eden Seyyid İbrahim'in Hacı İbrahim Osman hanında misafir olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişilerle birlikte Rusçuk'ta misafir olan 9 kişi saptanmıştır. Bazı kişilerin ise vefat sebepleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu kişilerden Hacı Musa mahallesi sakinlerinden Çolak Süleyman Ağa ve Cami Cedid mahallesi sakinlerinden Seyisli Ahmed

Ağa'nın katledilerek vefat ettiği bilinmektedir (Rusçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225).

3. Ailenin Oluşumu ve Nikahın Sonuçları: Mehir

Osmanlı aile yapısının oluşmasında İslam dininin oldukça etkili olduğu bilinmektedir. İslam dini Türk topluluklarının geçmişten getirdiği değer ve alışkanlıkları büyük ölçüde korumuş ve bu ananelere uyum sağlayarak varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı aile yapısının şekillenmesinde din dışında töre-gelenekler, coğrafi koşullar, yerleşim yeri, toprak sistemi, yönetim biçimi gibi unsurların da önemli etkileri olduğu tespit edilmiştir (Doğan, 2009).

Aile, bireyleri birbirine bağlayan ve toplumu oluşturan en küçük birim olmasının yanı sıra toplum içerisinde güçlü bir dayanışmanın oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Türk alimi Kınalızâde Ali Çelebi, Osmanlı ailesinden bahsederken insanın medeni bir varlık olduğu ve kendisini kötülüklerden koruması gerektiğine değinerek, mutluluğa giden yolda bir eve ve tek başına karşılayamadığı maddi ve manevi ihtiyaçları için bir yardımcıya gereksinim duyabileceğini ifade etmiştir (Çakır, 2012). Dolayısıyla Osmanlı ailesinin kuruluşu hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Osmanlı toplumunda geniş aile yapısı olmakla beraber çekirdek aile yapısının yaygın olduğu anlaşılmaktadır (Aybey, 2016). Osmanlı toplumunda ailenin oluşabilmesi için en önemli şart akıl ve baliğ olan erkek ile kadın arasında sözlü veya yazılı icap ve kabulle yapılan nikahtır (Kavuncu, 1999). Nikah öncesinde kadın ve erkek arasında nişan yapılmaktadır. Ancak nişanın hukuksal açıdan bağlayıcı bir yönü olmamakla beraber taraflar istediği takdirde nişanı bozabilmektedir (Aydın, 2018).

Nikah akdinin bir sonucu olarak koca, karısına "mehir" adı altında para veya mal ödemekle yükümlüdür (Aydın, 2003). Mehir

gibi eski Türk hukukunda başlık ve namzetlik akçesi de görülmektedir. Başlık, kızını evlendirecek babanın kızını yetiştirirken yaptığı harcamaların karşılığı olarak babaya ödenen paradır. Namzetlik akçası ise bir babanın küçük yaştaki kızını beşik kertmesiyle birine vermesi karşılığında alınan paradır (Ekin, 2009).

Mehir kadının bedeli olarak değil tarafların bir ömür boyu beraber yaşama isteğinin sembolik alametidir yani kocasının karısına verdiği bir nevi hediyedir (Karaman, 2014). Mehir verildiği zamana göre mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel olarak iki kısma ayrılır. Mehr-i muaccel, evlenme sırasında kadına peşin olarak verilmesi kararlaştırılan mehirdir. Mehr-i müeccel ise boşanma veya vefat halinde terekenin taksiminden önce zevceye ödenen mehirdir (Ortaylı, 1992)

Kadın ve erkek arasında nikah akdinin sona ermesi fesih, tâlak ve vefat sonucunda olurdu. Fesih, evliliğin ilk zamanlarında veya evlilik sürecinde bir eksiklik veya sakatlık olması durumunda evliliğin sona ermesidir. Tâlak ise evliliğin taraflardan birinin isteği üzerine veya tarafların karşılıklı anlaşmalarıyla evliliğin bitirilmesidir (Aydın, 2018).

Osmanlı toplumunda ailenin teşekkülü için akıl ve baliğ olan erkek ile kadın arasında sözlü veya yazılı onay ve kabul sonucunda nikah yapılması gereklidir (Kavuncu, 1999). Erkek ile kadın arasında nikahın yapılabilmesi için önemli olan şart mehir'dir. Mehir, erkeğin karısına vermekle yükümlü olduğu para veya mal olarak ifade edilmektedir (Aydın, 2013). 19. yüzyıl başlarında Rusçuk'ta 5 kadın terekesinin mal dökümlerinde mehr-i müeccel kaydına rastlanmıştır. Bu kayıtlarda geçen mehr-i müeccel miktarı 800-7.200 para arasında değişmektedir. Mehr-i müeccel miktarı en yüksek olan kişi Hadice'dir. Hadice'nin toplam mehr-i müeccel miktarına yüzdeler oranı %50'dir. Diğer kadın terekelerinin yüzdeler oranları sırasıyla %28, %17, %6 olarak tespit edilmiştir (Rusçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225).

İncelenen 50 erkek tereke sahibi içerisinde 32 kişinin karlılarına mehir borçları bulunmaktadır. Bu borçların miktarı 150-22.400 para arasında değişiklik göstermektedir. En yüksek mehri %21 oranla karısı Zeynep'e borçlu olan Memiş ödemiştir. Memiş'in servet miktarı 113.337 para olmakla beraber kendisine ait evi ve dükkânı da vardır. En düşük mehir borcu ise 8.749 para servete sahip olan Hacı İsmail Ağa'ya aittir ve 150 pare mehir ödemiştir (Rusçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225).

Tablo 2: Erkek Tereke Sahiplerindeki Mehr-i Müeccel Miktarının Yüzdelerlik Dağılımı

Mehr-i Müeccel Miktarı	Kişi Sayısı	% oranı
22400	1	21
12000	2	12
4800	1	5
4275-3800	5	4
3200	2	3
2400-1600	11	2
1200-150	8	1

Mehir borcu olan 30 kişinin toplam mehir içerisindeki yüzdeler oranları aşağıdaki tabloda incelenmiştir. Fakat Hacı İsmail Efendi ve Feyyaz'ın mehir borçları 2 eşli oldukları için hariç tutulmuştur. Hacı İsmail Efendi Sivas'taki karısına 4.000 para, Rusçuk'taki karısına 8.000 para mehir vermiştir. Feyyaz'ın karısı Ayşe'ye 6.000 para diğer karısı Rabia'ya 10.000 para mehir vermiştir. Hacı İsmail Efendi'nin servet miktarı 4.282.200 para iken Feyyaz'ın servet miktarı 569.129 paradır (Rusçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225) .

3.1. Eş Sayısı

İslamiyet, bir erkeğin aralarında adaleti sağlayabilmesi şartıyla dört kadına kadar evlenmesine müsaade etmektedir (Kur'ân Yolu, 19 Şubat 2020, Nisâ Sûresi, 4/3). Ancak bu durum uygulamada

problemlere sebep olmasından dolayı prensip olarak tek kadınla evliliğin gerektiği de vurgulanmaktadır (Karaman, 2010). Osmanlı ailesinde ise çok eşlilik toplumda küçük bir kesimde karşılığını bulmuştur.

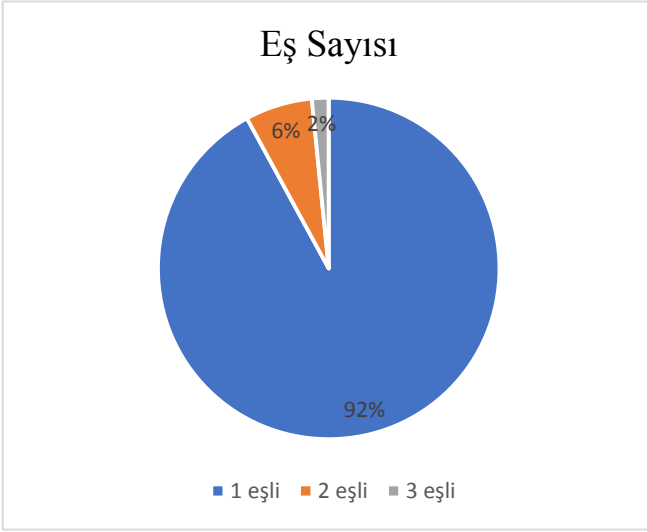
Tereke defterleri kaynak kullanılarak yapılan çalışmalarda klasik Osmanlı ailesinde çok eşlilik oranları %5-12 arasında tespit edilmektedir (Tabakoğlu, 1992). Çok eşlilik oranı 16. ve 17. yüzyıllarda Edirne’de %7 (Barkan, 1966), 15. ve 17. yüzyılda Bursa’da %5 (Özdeğer, 1988), 17. yüzyılda İstanbul’da %6.65 (Öztürk, 1993), 18. yüzyılda Sinop’ta 8.7 (Güler, 2002), 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk yarısında Anadolu’nun önemli merkezleri içerisinde yer alan Ankara, Kayseri, Konya, Sivas, Amasya, Adana, Ayıntab, Diyarbakır, Edirne, Manisa ve Trabzon şehirlerinde ise %10 (Demirel vd., 1992), 1810-1815 yılları arasında Kocaeli’de %0’dır (Ekin, 2017). Osmanlı idaresindeki Balkanlarda ise çok eşlilik oranlarının Anadolu’daki şehirlerden daha az olduğu görülmektedir. 1651-1678 yılları arasında Sofya şehrinde çok eşlilik oranı yaklaşık olarak %4 (Çakır, 2012), 1656-1742 yılları arasında Rusçuk’ta %4’tür (Bolat, 2019). 1698-1699 yılları arasında Vidin’de ailede çok eşli bir yapı ile karşılaşmamaktadır (Selçuk, 2012). Bu oranlardan da anlaşıldığı gibi Osmanlı aile kurumunda çok eşli aile yapıları görülse de bu kişiler toplum içerisinde oldukça küçük bir kesimi ifade etmektedir.

İncelenen tereke kayıtlarında 19. yüzyıl başlarında Rusçuk şehrinde bulunan 63 kişiden %71’i evli, %22’si bekar ve %6’sı duldur. Evli kişilerden 38’i kadın, 7’si erkek; bekar kişilerden 11’i erkek 3’ü kadın; dul kişilerden 1’i erkek 3’ü kadındır. 19. yüzyıl başlarında Rusçuk’ta 63 kişi içerisinde 58 kişinin tek eşi olmasına rağmen 5 kişinin birden fazla eşi olduğu saptanmıştır. Bu kişilerden 4 kişinin 2 karısı varken 1 kişinin 3 karısı vardır. Rusçuk toplumunda 19. yüzyıl başlarında tek eşlilik oranı daha yüksek olmasına karşın %8’lik bir kesim çok eşlidir. Rusçuk toplumunda çok eşlilik oranı diğer bölgelerle karşılaştırıldığında yüzdelik

oranları arasında büyük bir farklılık olmadığı dikkat çekmektedir.

Çok eşli yapıya sahip olan ailelerin servet miktarları 38.175-4.282.200 para arasında değişiklik göstermektedir. Bu servet miktarları arasında en yüksek servete sahip olan kişi Hacı İsmail Efendi iken en düşük servete sahip olan kişi Mustafa'dır. Bu dönemde Rusçuk'ta kişi başına düşen servet miktarının 191,631 para olduğu dikkate alındığında çok eşlilik görülen kimseler arasında 3 kişinin servet miktarlarının bu miktarın üzerinde olduğu diğer 3 kişinin servet miktarlarının ise bu miktarın altında kaldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla ailelerin servetleri ile eş sayıları arasında herhangi bir genel kural bulunmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü çok eşli olan tereke sahiplerinin tamamının maddi durumunun çok iyi olmadığı tespit edilmiştir. Örneğin, Mehmed'in terekesindeki malların toplamı 65.160 paradır. Bu mallar içerisinde Mehmed'in menkul malları az olmakla beraber gayrimenkul malları arasında sadece evi ve bahçesi vardır. 3 karısı olan Mehmed'in terekesindeki toplam malları dikkate alındığında maddi durumunun iyi olmadığı düşünülmektedir. Buna karşın Hacı İsmail Efendi'nin terekesindeki mallarının toplamı 4.282.200 paradır. Hacı İsmail Efendi'nin menkul malları arasında kumaş türlerinin bir hayli fazla olmasının yanı sıra gayrimenkul malları içerisinde evi ve dükkânı vardır. Tüccarlık yapan Hacı İsmail Efendi'nin bir karısının Sivas'ta diğer karısının Rusçuk'ta yaşadığı tespit edilmiştir. 2 karısı olan Hacı İsmail Efendi'nin toplam malları ve mesleği dikkate alındığında maddi durumunun oldukça iyi olduğu saptanmıştır (Rusçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225).

Grafik 1: Kişilerin Eş Sayısı Yüzdeler Dağılımı

Ruşçuk toplumu içerisinde çok eşli bir yapı olmasının bazı olası sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki ailenin çocuk sahibi olamamasının nedeni olarak genellikle kadının görülmesidir. Mesela Cami-i Cedid mahallesinde ikamet eden Salih'in 2 eşi olmasına rağmen hiç çocuk sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Aynı durum Arık Ramazan'da ikamet eden ve 2 eşi bulunan Feyyaz için de geçerlidir. Diğer bir sebep, ailenin kız çocuğu olmasına rağmen neslinin devamını sağlamak ve kırsal bölgelerde iş gücüne olan ihtiyaçtan dolayı erkek çocuk istemesidir. Bu duruma 2 eşe sahip olan Çolak Süleyman Ağa örnek olarak gösterilebilir. Çünkü sadece 2 tane kızı vardır. Öte yandan Hacı İsmail Efendi'nin Amasya'daki eşinden 2 kızı Rusçuk'taki eşinden de 1 kızı 1 oğlu olmak üzere toplamda 4 çocuğu olduğu bilinmektedir.

3.2. Çocuk Sayısı

19. yüzyıl başlarında Rusçuk'ta 37 kişinin çocuk sahibi olmasına karşın 26 kişinin hiç çocuk sahibi olmadıkları tespit edilmiştir. Toplamda 41 erkek çocuk içinde 20'si büyük ve 21'i küçük yaştaadır. Toplamda 39 kız çocuk içinde ise 16'sı büyük 23'ü

küçük yaştadır. Kayıtlarda çocukların yaşları hakkında bilgi verilmemesine karşın *kebir*, *kebire* ve *sagir*, *sagire* olarak kaydedilmişlerdir. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda sadece küçük yaşta çocuğu olan tereke sahiplerinin genç yaşta vefat ettiği düşünülebilir (Bozkurt, 2011). 63 kişi içerisinde 15 kişinin genç yaşta vefat ettiği tahmin edilmektedir. Aynı zamanda bu 15 kişi içerisinde 9 kişinin mirasçısı arasında annesinin ve babasının yer alması bu tahmini güçlendirmektedir.

Osmanlı'da hane içerisindeki ortalama çocuk sayısı 2.31 olarak tespit edilmiştir (Çakır, 2012). Ortalama çocuk sayısı 16. ve 17. yüzyıllarda Edirne'de 2.20 (Barkan, 1966), 15. ve 17. yüzyılda Bursa'da 1.85 (Özdeğer, 1988), 17. yüzyılda İstanbul'da 1.2 (Öztürk, 1993), 17. yüzyılın sonlarında Rodosçuk'ta 2,03 (Ekin, 2013), 18. yüzyılda Sinop'ta %2.15 (Güler, 2002), 19.yüzyıl başlarında Kocaeli'de 2.45 (Ekin, 2016), 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun önemli merkezleri içerisinde yer alan Ankara, Kayseri, Konya, Sivas, Amasya, Adana, Ayıntab, Diyarbakır, Edirne, Manisa ve Trabzon şehirlerinde ise 2.89-1.54 (Demirel vd., 1992) arasında değişirken 1698-1699 yılları arasında Vidin'de 1.7 (Selçuk, 2012), 1671-1678 yılları arasında Sofya'da 1.3922 (Çakır, 2012), 1656-1742 yılları arasında Rusçuk'ta 2.77'dir (Bolat, 2019).

19. yüzyıl başlarında Rusçuk'ta aile nüfusu incelendiği zaman hane başına 2.16 çocuk düşmektedir. Rusçuk'ta hane başına düşen çocuk sayısı diğer bölgelere oranla daha az olduğu anlaşılmaktadır. Bu tespit hane halkının toplamda 4.16 kişi olduğunu açığa çıkarmaktadır. Fakat ailede ölen çocukların kayıtları terekelere yansımadiği için bu tespite şüpheli yaklaşmakta yarar vardır. Tablo 4'e bakıldığı zaman tam aileler içerisinde 1 çocuklu ailelerin oranı %41, 2 çocuklu ailelerin oranı %30, 3 çocuklu ailelerin oranı %14, 4, 5 ve 6 çocuklu ailelerin oranı %5'tir. Birden fazla eşi bulunan Salih ve Feyyaz haricinde diğer kişilerin çocuk sahibi oldukları tespit edilmiştir.

İncelenen kayıtlarda en fazla çocuk sayısı 6'dır. Kişiler arasında tek eşi bulunan Hacı Ahmed Ağa'nın ve Hacı İsmail'in çocuk sayıları 6 olarak tespit edilmiştir. Hacı Ahmed Ağa'nın 3 büyük oğlu ve 3 büyük kızı vardır. Hacı İsmail'in ise 2 büyük kızı, 1 küçük kızı ve 3 küçük oğlu bulunmaktadır. Hacı Ahmed Ağa'nın servet miktarı 1.028.103 para iken Hacı İsmail'in servet miktarı 27.236 paradır. Bundan dolayı servet miktarı ile çocuk sayısı arasında tıpkı eş sayısında olduğu gibi bir paralellik bulunmadığı dikkat çekmektedir (Ruşçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225).

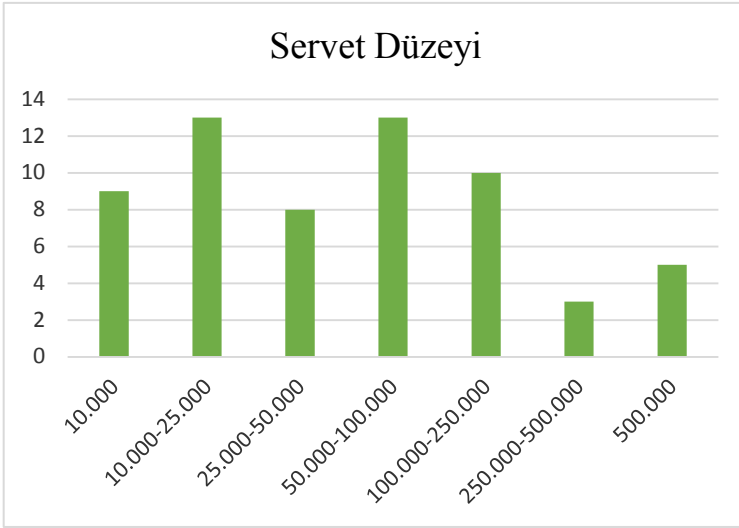
Tablo 3: Kişilerin Çocuk Sayısına Göre Yüzdeler Dağılımı

Çocuk Sayısı	Kişi Sayısı	% oranı
1	15	41
2	10	30
3	5	14
4	2	5
5	2	5
6	2	5

3.3. Servet Düzeyi

Tereke kayıtlarından edindiğimiz bilgilere göre kişilerin toplam servet düzeyi 11.881.138 paradır. Kişi başına düşen servet miktarı ise 191,631 paradır. İncelediğimiz kayıtlarda servet düzeyi 500.000 paranın üzerinde olan 5 kişi, 250.000-500.000 arasında olan 3 kişi, 100.000-250.000 arasında olan 10 kişi, 50.000-100.000 arasında olan 13 kişi, 25.000-50.000 arasında olan 8 kişi, 10.000-25.000 arasında olan 13 kişi, 10.000 altında olan 9 kişi vardır. Bu sayısal veriler dikkate alınarak 11 kişinin servetinin ortalamasının çok üzerinde olduğu tespit edilmektedir. 19. yüzyıl başlarında Rusçuk şehrinde toplum içerisindeki servet miktarları arasındaki fark fazladır.

Grafik 2: Kişilerin Servet Dağılımı

Servet düzeyi en yüksek olan kişi 4.282.200 para servete sahip olan Hacı İsmail Efendi'dir. Hacı İsmail Efendi'nin ev eşyaları, kıyafetler, takılar, bez parçaları, silahlar, kitap, dükkân, ev gibi kayıtların yer aldığı mal dökümü oldukça zengindir. Aynı zamanda Hacı İsmail Efendi'nin biri Amasya'da diğeri Rusçuk'ta iki karısı olduğunu da belirtmek gerekir. Bu eşlerinden 2 büyük kızı 1 büyük oğlu olmuştur. Servet düzeyi en düşük kişi ise 5420 para serveti olan Süleyman Efendi'dir. Süleyman Efendi'nin ailesi sadece karısından ibaret olmakla beraber mal dökümünde birkaç ev eşyası, alet ve edevatlar, kitap ve bağ bulunmaktadır (Rusçuk Şer'îye Sicil Defteri, 1220-1225).

3.4. Diğer Aile Fertleri

Tereke kayıtlarında mirasta hakkı olan diğer aile fertleri de kaydedilmektedir. Bu kişiler arasında anne, baba, kız kardeş, erkek kardeş, kız kardeşin çocukları, erkek kardeşin çocukları ve hala sayılabilmektedir. Miras paylaşımında geçen aile fertleri içerisinde en yüksek %32'lik oran ile kız kardeşin çocuklarıdır. Daha sonra

%20'lik oran ile kız kardeş, %17'lik oran ile anne, %12'lik oran ile baba, %10'luk oran ile erkek kardeş, %7'lik oran ile erkek kardeşin çocukları ve %2'lik oran ile hala kaydı tespit edilmiştir.

Kişinin ailesinden kimsenin olmadığı durumlarda mirasın tamamı beytülmale aktarılmaktaydı. Eğer kişinin sadece karısı varsa bu durumda da mirasın bir kısmının beytülmale ayrıldığı görülmektedir. İncelenen terekelerde toplamda 10 kişinin mirasında beytülmalin hak sahibi olduğu ve bunlar içerisinde 7 kişinin ailesinde hiç kimsenin olmadığı, 3 kişinin ise sadece karısı olduğu anlaşılmaktadır.

4. Sonuç

Tereke kayıtları, Osmanlı aile yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu çalışmada 63 adet tereke kaydı incelenerek 19. yüzyıl başlarında Rusçuk ailesi hakkında genelini bir portre çizmeye çalışılmıştır. 1805-1810 yılları arasında Rusçuk toplumunda ailenin nüfus yapısı, ailede kullanılan şahıs isimleri, ailelerdeki çok eşlilik oranı, ailenin çocuk sayısı ve servet düzeyi Osmanlı idaresindeki diğer bölgelerle karşılaştırılarak sonuçlar elde edilmiştir.

İncelediğimiz kayıtların geneli Müslüman erkek nüfus oluştursa da gayrimüslim kayıtlarına rastlanmıştır. Aynı zamanda kadın tereke kayıtları da vardır. Dikkat çeken diğer bir unsur tereke sahibinin baba adının İbn Abdullah olarak kaydedilmesidir. Bulgularımızda reaya sınıfından olanlar Müslüman, askeri sınıfa dahil olanlar mühtedi kabul edilmiştir.

Rusçuk toplumunda çeşitli meslek grupları tespit edilmiştir. Aynı zamanda tereke sahibinin isminden önce kişiyi tanımlayıcı ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Bunlar arasında kişinin hacı, seyyid, hafız gibi kazandığı unvanlarla birlikte çolak, topal gibi kişinin fiziksel yoksunluklarından dolayı verilen lakaplar mevcuttur. Ancak her tereke sahibinin isminden önce bu ifadeler

yer almamaktadır.

Tereke sahiplerinin tamamının vefat yeri olarak Rusçuk kazasında yer alan mahalleler kaydedilmiştir. Fakat ikamet yerleri için aynı durum söz konusu değildir. Çünkü Rusçuk şehrinde ikamet eden kişilerin yanı sıra Anadolu vilayetinde ikamet eden kişilerin de varlığı bilinmektedir. Bu kişilerin mesleklerinden dolayı veya çeşitli sebeplerle Rusçuk'a gelmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Osmanlı toplumunda erkek ve kadın şahıslara verilen isimler genellikle İslam dinindeki saygın kişiler ve aile büyükleri dikkate değil diğer Osmanlı şehirlerinde de rastlanılmaktadır.

Osmanlı toplumunda çok eşli aile yapıları yaygın değildir. Ancak Osmanlı idaresi altında pek çok bölgede az bir oranda olsa çok eşli aileler tespit edilmiştir. Rusçuk ailesine bakıldığı zaman genel profili tek eşli aileler oluştursa da çok eşli aile yapıları da varlığını sürdürmektedir. Bu kişilerin çocuk sahibi olmak ve erkek çocuk sahibi olmak için birden fazla eşi olduğu düşünülse de çocuğu olmasına rağmen ikinci eş alan bazı tereke sahipleri saptanmıştır. Aynı zamanda çok eşli aile yapılarının her zaman maddi durumlarının iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda kişinin servet düzeyi ile birden fazla eşe sahip olması arasında her zaman anlamlı bir bağ kurulamadığı ortadadır.

Osmanlı ailesinde çocuk sayıları bölgeden bölgeye farklılıklar göstermektedir. Rusçuk ailesinde diğer bölgelerdeki oranlara benzer bir oranla karşılaşılmıştır. Fakat hane başına düşen çocuk sayısı için aynı durum söylenemez. Rusçuk'ta hane başına düşen çocuk sayısı diğer bölgelerle karşılaştırıldığında daha azdır.

Rusçuk toplumunun yaklaşık olarak 2/3'ü kişi başına düşen servet düzeyinin altında kalırken sadece 1/3'ü bu miktarın üzerindedir. Bu tespit ile toplumun gelir düzeyi hakkında fikir sahibi olunmasına karşın incelenen belgede tereke sahibinin

mallarının tamamının kayıtlı olup olmadığı bilinmediği için net bir sonuç üzerinde değerlendirme yapılamamaktadır.

Kaynakça

Akgündüz, Ahmed. *Şer'îye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*. 1 Cilt, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988.

Akyel, Salih. "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Payas Sancağında Kullanılan Şahıs İsimleri". *Akademik Bakış Dergisi* 56 (2016), 305-315.

Aybey, Salih. "Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunun Aile Kurumuna Bakışı ve Aile Yapısındaki Değişimin Değerlendirilmesi". *Tarih Okulu Dergisi* 27 (2016), 203-217.

Aydın, M. Âkif, *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2. Baskı, 2018.

Aydın, Mehmet Âkif. "Mehr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 28/389-391. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Barkan, Ömer Lütfi. "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)". *Belgeler* 3/5-6 (1966), 1- 479.

Bolat, Gülay. *Tereke Kayıtlarına Göre Rusçuk'ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Bozkurt, Fatih. "Osmanlı Dönemi İstanbul Ailesi". *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 4/ 4 (2015), 50-61.

Bozkurt, Fatih. "Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/ 22 (2013), 193-229.

- Bozkurt, Fatih. "Tereke Defterleri ve Osmanlı Demografi Araştırmaları". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 54/ 2011-2 (2012), 91-120.
- Bozkurt, Fatih. *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Canbakal, Hülya. *17. Yüzyılda Ayntâb, Osmanlı Kentine Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Çakır, İbrahim Ethem. "16. Yüzyılda Aynbtab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/ 1 (2010), 1-17.
- Çakır, İbrahim Ethem. "Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği". *OTAM* 31 (2012), 41-60.
- Çolak, Kamil. "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rusçuk'ta Köle ve Cariyelerin İhtidâları". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/ 2, (2017), 379-389.
- Çolak, Kamil. *XVI. Yüzyılda İstanbul'da İhtidâ Hareketleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Demirel, Ömer vd.. "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları 1 (1992), 97-161.
- Demirel, Ömer. "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı". *Bellekten* 14/211 (1990), 945-961.
- Doğan, İsmail. *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009.

- Düzbakar, Ömer. “Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 23 (2008), 85-100.
- Ekin, Ümit. “17. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuklu Ailelerin Sahip Oldukları Çocuk Sayıları”. *Türk Tarihinde Balkanlar*. Ed. Zeynep İskefiyeli vd.. 1/567-580. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Ekin, Ümit. “19. Yüzyılda Kocaeli Sancağı'nda Çok Eşlilik Olgusu”. *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*. ed. Haluk Selvi vd.. 2/919-926. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2017.
- Ekin, Ümit. “19.yüzyıl Ortalarında Kocaeli Sancağı'nda Yaşayan Ailelerin Sahip Oldukları Çocuk Sayıları”, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*. Ed. Haluk Selvi vd.. 2/1165-1175. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi yayınları, 2016.
- Ekin, Ümit. “Rodosçuk Örneğinde XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mehr”. *Hidayet Yavuz Nuh Oğlu Armağanı*. Haz. İshak Keskin vd..197-207. İstanbul: Pamuk Yayıncılık, 2009.
- Emecen, Feridun. *XI.Asırda Manisa Kazası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Ergenç, Özer. *Osmanlı Klasik Dönem Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995.
- Ergenç, Özer. *Osmanlı Tarihi Yazıları (Şehir, Toplum, Devlet)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

Güler, İbrahim. "XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği". *Türkler* 14/28-40. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Güneş, Mehmet. XIX. Yüzyıl Başlarında Gebze (Gekbüze)'de Aile'nin Nicel ve Nitel Özellikleri (Tereke Kayıtlarına Göre). *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV*. ed. Haluk Selvi vd.. 1/501-535. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2018.

İnalcık, Halil, "15. Asır Türkiye İktisadi ve İctimai Tarih Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4, (1942), 51-75.

Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1 Cilt, İstanbul: İz yayıncılık, 2014.

Karaman, Hayrettin. *İslâm'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2. Basım, 2010.

Kavuncu, Muallâ, "Osmanlılarda Aile ve Kadın", *Dini Araştırmalar* 2/ 4 (1999), 143-168.

Köksal, Osman, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Bir Osmanlı Kasabasındaki Şahıs Adı Profili", *Bilig* 65 (2013), 231-246.

Köprülü, Orhan Fuat. "Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 37/40-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Kur'ân Yolu. Erişim 19 Şubat 2020. Nisâ Sûresi, 4/3.
<https://kuran.diyanet.gov.tr>

Lowry, Heat W.. *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi*. Çev. Demet ve Heat W. Lowry. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981.

Gülây BOLAT

Ortaylı, İlber. “Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf”. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2/* 456-467. Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.

Ortaylı, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2. Basım, 2001.

Özcan, Tahsin. “Muhallefât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/406-407. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Özdeğer, Hüseyin, *1463-1640 yılları Bursa Şehir Tereke Defterleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1988.

Özdemir, Rıfat, “Tokat’ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)”, *Belleten* 14/211 (1990), 993-1052.

Öztürk, Sait. *XVII. Yüzyıl Askerî Kassam Defterlerinin Sosyo-Ekonomik Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.

Pakalın, Mehmet Zeki. “Elhac”. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 1/518. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.

Ruşçuk Şer’îye Sicil Defteri (1220-1225), Cyril and Methodius National Library of Sofia, Oriental Department, No. 53, vr. 150a-1.

Selçuk, Hava, “Vidin’de Toplumsal Hayat: 13 Numaralı Şer’iyye Siciline Göre (1698-1699)”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 4/14 (2012), 27-46.

Sertoğlu, Mithat. “Ağa”. *Osmanlı Tarih Lügatı*. 7. İstanbul: Enderun yayınları, 1986.

Tabakoğlu, Ahmet. “Osmanlı Toplumunda Aile”. *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1/*92-96. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.